

Voprosy zkonomyky, № 8.

18. Pavlenko, Yu 2000, 'Pidsumky tsyvilizatsiinoho rozvytku liudstva (The results of the civilizational development of mankind)', *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*, № 4.
19. Superfyn, L 1993, 'Relyhyia v yndustryalnom y postyndustryalnom myre (Religion in the industrial and post-industrial world)', *Voprosy zkonomyky*, № 8.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-8

УДК 7.036.046.3

САКРАЛЬНІСТЬ У МИСТЕЦТВІ СЬОГОДЕННЯ: ВІРОСПОВІДНІ ВПЛИВИ ТА ФОРМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

SACREDNESS IN CONTEMPORARY ART: RELIGIOUS INFLUENCES AND FORMS OF INTERPRETATION

І. Р. Лазоревич

Актуальність теми дослідження. Науковці, пастирі, митці доволі активно шукають універсальну мову, яка б описувала взаємодію сучасного мистецтва та релігії. Сучасні митці можуть прислужитися для релігії своїм талантом й естетичною прозорливістю, а релігійні смисли здатні сприяти глибині естетичного інтересу. Водночас в українському релігієзнавстві відчувається брак досліджень про зв'язок релігії і релігійності саме із мистецькими формами наших днів. Ця стаття – одна зі спроб долучитися до заповнення такої дослідницької лакуни.

Постановка проблеми. Сакральне концентрується не лише в релігійних догматах та конфесійних практиках. Це можуть бути місця, традиції, дії та ритуали, пов'язані не тільки з вірою, а й із соціальними практиками, які передбачають вихід за рамки буденного. Аналогічна ситуація і з релігійними формами, вираженими у мистецтві. Зберігаючи орієнтацію на сакральне, митці все ж часто по-інакшому комбінують у його зображенні динаміку взаємодії скінченного, земного, людського і вічного та незмінного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В орбіту міркувань залучено доробок таких авторів, як Дж. Баас, Б. Вільямсон, Б. Додж, Дж. Ровлі, Е. Медден, С. Абрамович,

Urgency of the research. Scientists, pastors, and artists are actively looking for a universal language that would describe the interaction between modern art and religion. Modern artists can serve religion with their talent and aesthetic insight, and religious meanings can contribute to the depth of aesthetic interest. At the same time, in Ukrainian religious studies, there is a lack of research on the connection of religion and religiosity with the modern artistic forms. This article is one of the attempts to contribute to filling such a research lacuna.

Target setting. The sacred is concentrated not only in religious dogmas and confessional practices. These can be places, traditions, actions and rituals associated not only with faith, but also with social practices that involve going beyond the everyday. The situation is similar with religious forms expressed in art. While maintaining an orientation towards the sacred, artists often combine the dynamics of the interaction of the finite, earthly, human and eternal and unchanging in its depiction in a different way.

Actual scientific researches and issues analysis. The work of such authors as J. Baas, B. Williamson, B. Dodge, J. Rowley, E. Madden, S. Abramovych, M. Chikarkova, T. Yaroshovets,

М. Чікарькова, Т. Ярошовець та ін.

Постановка завдання. Маємо на меті проаналізувати еволюцію погляду сучасного мистецтва на сакральне; осмислити його релігійні передумови та форми на прикладі мистецтва буддистської, християнської та ісламської орбіт

Виклад основного матеріалу. У статті аналізуються світоглядні й соціальні контексти ряду значущих творів сучасного мистецтва (літератури, живопису, кіномистецтва, театрального мистецтва, архітектури), які в тих чи інших формах культивують сакральний символізм. Витлумачує дослідниця й форми культивування традиційних смислів світових релігій (буддизму, християнства, ісламу) в сучасному мистецтві.

Висновки. Здійснене дослідження свідчить про інтенсифікацію представленості релігійного кластера у мистецьких пошуках. Хоч дуже часто релігійні образи використовуються понад традиційним контекстом, їх мистецьке опрацювання постачає для нашого розуму й серця цілу низку світоглядних “головоломок”, дає поживу для роздумів. У них – цінний рефлексивний матеріал для осягнення аксіосфери й суті людини перед лицем Всесвіту.

Ключові слова: релігія, аксіосфера, сакральність, мистецтво, буддизм, християнство, іслам, сучасне мистецтво.

etc. was involved in the orbit of reasoning.

The research objective. We aim to analyze the evolution of modern art's view of the sacred; to understand its religious premises and forms on the example of the art of Buddhist, Christian and Islamic orbits

The statement of basic material. The article analyzes the worldview and social contexts of a number of significant works of modern art (literature, painting, cinematography, theater art, architecture), which in one form or another cultivate sacred symbolism. The researcher also interprets the forms of cultivation of traditional meanings of world religions (Buddhism, Christianity, Islam) in modern art.

Conclusions. The conducted research testifies to the intensification of the representation of the religious cluster in artistic pursuits. Although very often religious images are used beyond the traditional context, their artistic processing provides our mind and heart with a whole series of worldview “puzzles”, provides food for thought. They have valuable reflective material for understanding the axiosphere and the essence of man in the face of the universe.

Keywords: religion, axiosphere, sacrality, art, Buddhism, Christianity, Islam, modern art.

Актуальність теми. У добу сьогодення побутує думка, що художні галереї й виставки – це нові релігійні храми. А самі храми, збудовані в минулі століття, – то художні галереї старовини – нерідко скарбниці справжніх перлин світового мистецтва. Звісно, і в післяпросвітницький час, і в XX – XXI ст. інтенції мистецтва і релігії багато в чому автономізувалися, однак це аж ніяк не означає, ніби взагалі відсутні тенденції до їх взаємного “тяжіння”. Фактом є те, що немалою є питома вага сучасних митців, які торкаються релігійної (наприклад, християнської) тематики певною мірою іронічно чи й саркастично (як-от сатирична скульптура Мауріціо Кателлана “La nona ora”, на якій Папа Іоан Павло II лежить уражений метеоритом або “Свята Діва Марія” Кріса Офілі, де темношкіра Мадонна зображена з оголеними грудьми зі слонячого гною). У християнських спільнот своє ставлення до таких експериментів, – закономірно, що здебільшого воно доволі критичне. Однак трапляються випадки, коли церкви вбачають доцільність у нестандартному баченні форми класичних образів, щоб закликати вірян рухатися від зовнішнього до внутрішнього у сприйманні релігійних смислів. Наприклад, у Лондоні, у Соборі Святого Павла

демонструвалася виставка “Мученики” доволі епатажного Білла Віоли чи робота “Ессе Номо” Марка Волінджера.

Наша епоха, живлячись потужними імпульсами секулярності, все ж багато в чому зберігає вкоріненість у релігійних смислах і формах. Науковці, пастирі, митці доволі активно шукають універсальну мову, яка б описувала взаємодію сучасного мистецтва та релігії. Серце релігії – це духовне зростання, так би мовити, преображення. Але хіба не це важливе й для мистецтва? Уже першорядність для мистецтва настанови на катарсис свідчить, що таки важливе! Сучасні митці можуть прислужитися для релігії своїм талантом й естетичною прозорливістю, а релігійні смисли здатні сприяти глибині естетичного інтересу. А водночас в українському релігієзнавстві відчувається брак досліджень про зв'язок релігії і релігійності саме із мистецькими формами наших днів. Ця стаття – одна зі спроб долучитися до заповнення такої дослідницької лакуни.

Постановка проблеми. З одного боку, чимало творів сучасного мистецтва, яке позиціонує себе як релігійне, опозиційні у своєму духові до постмодерністських настанов багатозначності та історичної варіативності світоглядних смислів і їхнього художнього вираження. Але поряд із такою тенденцією, як уже наголошувалося вище, існує й багато сучасних художніх творів, які критикують або й знецінюють релігію. Можемо констатувати неминучість доторкання цих двох світоглядно-ціннісних тенденцій у сучасному плюралістичному соціумі. І це спонукає до їх уважного аналізу.

Уже неодноразово підкреслювали різні дослідники, що сакральне концентрується не лише в релігійних догматах та практиках. Це можуть бути місця, традиції, дії та ритуали, пов'язані не тільки з вірою, а й із соціальними практиками, які передбачають вихід за рамки буденного. Аналогічна ситуація і з релігійними формами, вираженими у мистецтві. Нині вони присутні не тільки в мистецтві церковному, канонічному а й, як влучно зазначає Л. Гатальська, “символи релігій часто застосовуються у масовому і не дуже мистецтві будь-якого жанру. Будь-яка реальність і будь-яка подія проектується у фундаментальній протилежності священного й буденного” [11, с. 183]. На цьому тлі, зберігаючи орієнтацію на сакральне, митці все ж часто по-інакшому комбінують у його зображенні динаміку взаємодії скінченного, земного, людського і вічного та незмінного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сакральне було об'єктом дослідження таких світових філософів, мистецтвознавців та релігієзнавців, як Е. Дюркгайм, В. Віндебальд, М. Еліаде, Р. Отто, З. Фрейд, М. Шелер, Л. Леві-Брюль, Ж. Батай, К. Леві-Стросс, М. Гайдеггер, Р. Жирар, Ж. Бодріяр, Е. Левінас, Т. Буркгардт та ін.

У цій статті авторка посилається на творчі пошуки американських та британських дослідників, зокрема Дж. Бааса [1] (з приводу видимості буддизму у сучасному мистецтві), Б. Вільямсон [2] (та її рефлексії щодо сучасного християнського мистецтва), Б. Доджа [4] (і його осмислення мусульманської культури та її розвитку), Дж. Ровлі [6] (який студював щодо принципів китайського живопису), Е. Меддена [7] (котрий дав розгорнуту характеристику ісламського мистецтва, зокрема, його сучасних візій). Береться до уваги й доробок українських дослідників – колективу авторів за редакторським керівництвом С. Абрамовича [10] (у праці міститься глибокий аналіз Біблії як сакрального символу, що мотивує й живить і класичних, сучасних митців будь-яких жанрів), М. Чікарькової [13] (фундаментальний розгляд аксіологічних проблеми сучасної культури), Т. Ярошовець [14] (аналіз естетичного потенціалу

феномена сакрального в контексті глобалізації) та ін.

Постановка завдання. У цій статті маємо на меті проаналізувати еволюцію погляду сучасного мистецтва на сакральне; осмислити його релігійні передумови та форми на прикладі мистецтва буддійської, християнської та ісламської орбіт. Реалізуючи мету, братимемо до уваги діалектику сакралізації профанного і певної “профанації” сакрального.

Методологічна специфіка нашого дослідження полягає у співвіднесенні історично традиційного у мистецтві низки релігій орієнталістської та авраамічної традицій із новітніми формами художності цих релігій або світського мистецтва, яке конотує їхні смисли. Міждисциплінарно синтезуємо методологічні можливості релігієзнавства, культурології, естетики й мистецтвознавства. Герменевтичну увагу до внутрішнього життя художньо-релігійних образів та сюжетів намагаємося збалансовувати із висвітленням їхньої соціальної релевантності. Зважаємо на принципи об'єктивності, толерантності, незаангажованості, водночас зберігаючи ціннісну й методичну емпатію до релігійних почуттів вірян різних традицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виявляючи історичні передумови формування сьогоденних візій сакрального в мистецтві, спершу зацентруймо увагу на суспільстві Сходу. Традиційність східного суспільства визначається більшою, порівняно із сучасним західним суспільством, укоріненістю ритмів життя в сакралізованих, історично успадкованих способах життя й комунікації, занурених у щоденну практику і світоглядний наратив. Митці у таких суспільствах своєю творчістю переважно інтерпретують традицію. Але й тут є чимало потенційної відкритості до новацій (або того, що здається новаторським порівняно із класичним західним мисленням, але внутрішньо закладене у самих традиційних східних цінностях і лише у новітній час вловлене Заходом).

Наприклад, вибагливі буддійські траєкторії пояснення кармічних процесів в нелінійному рухові від стихії сансари до ідеалу нірвани, виражені в ритмах своєрідної буддійської музики або в образах орнаментики, парадоксально співзвучні із рядом інтенцій сюрреалізму. А в китайському дзен-буддійському мистецтві (зокрема, живописі) дається взнаки принципова незавершеність картин, що орієнтує глядачів самотужки віднаходити в них зерно раціо. Прикметною в цьому сенсі є творчість Ван Вей, адже вона кристалізує світоглядну важливість мистецтва в духовному житті людини: черпаючи натхнення з буддизму, Ван Вей апелює до споглядання природи як можливості віднайдення істини. Дж. Ровлі також виокремлює таких митців, на яких відчутно вплинув дзен-буддизм. Це майстри “Школи Хайшан”: Ян Болан і його роботи “Корабель повертається”, “Гора і вода”, “Життя в горах”; У Шісень з творами “Відвідувати друзів в серпанку”, “Дощ в місті на березі Янцзи”; Гу Юїнь “Гора і вода”. Ці твори мають особливі “листи ідеї”, як і картини Ван Вейя [6, с. 67]. Монохромний стиль цих картин, їхня внутрішньо продумана легкість, незавершеність – все це передає єдність та гармонію природи, її божественність, сакральність. Тобто мистецтво дзен-буддизму має імунітет проти суворої демаркації реальності на “об'єктивне” / “суб'єктивне”: принципове значення надається живому зв'язку предметності зі свідомістю, яка її переживає та осмислює, і саме цю рельєфну смислову реальність і намагаються вхопити митці, а їхні твори занурюють в атмосферу, що спонукає відсторонюватися від егоїстичної чи матеріалістичної мотивації.

Недивно, що і в роботах західних митців ХХ – ХХІ ст., наприклад,

трансценденталістів Ральфа Волдо Емерсона та Генрі Девіда Торо, а також у працях Волта Вітмена, Дж. Д. Селінджера виявляється буддійський вплив. Наприклад, у Селінджера даються взнаки дзен-буддійські алюзії. Скажімо, його оповідання “Блакитний період де Дом’є-Сміта” – про взаємодію молодого нью-йоркця та пари японців, які передають хлопцеві певну мудрість, традиційну для Сходу. Хоча ці люди позиціюють себе як пресвітеріанці, хлопець впевнено розповідає їм про те, що вивчає буддизм. Селінджер описує стан “саторі”, коли головний герой осягає речі такими, “якими вони є”.

Якщо мова про безпосередньо буддійських митців, то Гейд, Пемба Вангду і Гонкар Г’яцо звертаються до буддійських тем, але їхня цільова аудиторія – глобальна за масштабом, а їхні роботи є, передусім, засобами художнього вираження. Їхні сюжети – завжди про соціальні колізії життя, наскрізь просякнуті буддійським світовідчуттям: автори користуються традиційними для буддизму символами. Наприклад, “Новий Завіт” Гейда комбінує традиційні друковані сторінки релігійних текстів і сучасні зображення. У триптиху Пемба Вангду “Хіть, заздрість, ревність” набувають нової актуалізації графічні стилі гімалайського буддизму та застосовуються технічні й художні напрацювання відповідного “іконописного” канону. “Будда нашого часу” та “Мрії про мир” Гонкара Г’яцо – це зосереджена на традиційних тибетських та буддійських зображеннях робота, що базується на використанні нетрадиційних матеріалів: наклейок та колажів, матеріалів зі споживчої культури. В цих роботах Гонкар намагається показати змінну динаміку, яка формує сучасний буддизм.

Цікаво, що нещодавно, у 2018 р., художня галерея Вікторії Великої в Канаді запустила проєкт дослідження зв’язку буддизму з сучасним мистецтвом. Проєкт досліджує два взаємопов’язані аспекти: як сучасне мистецтво підтримує актуальність буддизму, і як буддизм надихає суспільно значуще мистецтво. Це 25 лекцій про сучасний буддизм та його візії з метою поглибити розуміння кореляції буддійського світогляду й актуальних естетичних настанов [5]. І це логічно, адже в часи великих світових змін така релігія, як буддизм, актуальна. Спокій і смирення, які пропагує буддизм, зробили його таким популярним протягом століть. І зараз, як ніколи, світові потрібна внутрішня й практична несуетність, свобода від намірів зазіхати й владарювати (а вони часто є першопричиною насильницьких дій, конфронтацій, воєн). Ми, звісно, усвідомлюємо, що миротворчі ідеї релігій (і буддизму також) можуть у соціальному плані бути використані й маніпулятивно: наприклад, у напрямку мотивування неспротиву явному злу; або в русло участі в агресії під гаслами нібито “протистояння агресії”. Наприклад, буддійські лідери у відповідних республіках сучасної Росії (як і тамтешні функціонери християнства й ісламу), на жаль, служать злочинній кремлівській владі, виправдовуючи війну Росії проти України. Але завдання філософів і релігієзнавців в тому й полягає, щоб уміти показати, з одного боку, істинні зерна цінностей у релігіях, а з іншого, – маніпулятивні, авторитарні практики, які там теж можливі. От саме дух релігійного мистецтва, а не служба релігійних інституцій владним інтересам часто дає адекватний ціннісний ефект. І буддійська естетична культура в цьому сенсі справді містить чимало унікального.

Говорячи ж про християнство, ми передусім повинні усвідомлювати й розрізняти власне християнську культуру, яка розвивалася в лоні церкви (тобто мистецтво, що залучене в богослужбову практику, церковну обрядовість) і культуру, що безпосередньо до церковного життя не належить, але використовує образи й смисли християнства. Однак і таке мистецтво вбирає в себе істотні

імпульси світогляду відповідної релігії, хай і “неканонічно”, а подекуди навіть опозиційно, але акцентує на провідних для цієї релігії цінностях; привертає увагу до її розуміння людини та її призначення. У нашій статті ми зупинимося саме на другому векторі, щоб наочно продемонструвати трансформації сучасної культури, яка використовує біблійні сакральні смисли. З одного боку, християнське мистецтво навряд чи можна назвати домінантою сучасної культури, але, з іншого – чимало перевірених часом творів християнської тематики впливають і на сьогоднішній день. Шляхом опрацювання та тлумачення низки зразків сучасного мистецтва, яке розвивається у руслі християнства та використовує його основні сакральні смисли для вираження своїх замислів, ми проаналізуємо ключові тенденції таких візій та їхні ціннісні аспекти.

Сакральна архітектура – це, найчастіше, архітектура храму. Адже саме храм поставав символом організації хаосу силою молитви і Божого слова. Всі пропорції мали бути ідеальними. Тому церкви розташовувалися на високих місцях, щоб візуально підносити споруду храму над довкіллям. Сакральна архітектура дуже багатогранна, і релігійне, трансцендентне, яке виражає себе через неї, водночас поєднується із низкою інших її функцій. Як влучно зазначає архітектор Р. Гізельманн, “дискусія про сучасну сакральну архітектуру – це, власне, дискусія про релігію, проте технологічний прогрес, доступ до цілої низки нових засобів самовираження, інженерний прогрес у будівництві, а також модерністська думка вплинули на сучасні будівлі” [цит. за: 9, с. 38]. Сучасна сакральна архітектура – різноманітна, і їй притаманна свобода та відкритість до експериментів у будь-якій формі. Тобто сакральна архітектура сьогодні досить розширює свій спектр виразності порівняно із класичними умовами й канонами.

Влучно зазначає дослідниця Т. Ярошовець, що “сакральне належить не лише релігії, але й мистецтву, культурі в цілому, воно завжди споріднене з етичним, естетичним, ідеологічним, політичним виміром людського буття, стає горизонтом осмислення культурних практик саме в добу глобалізацій як один із можливих інтерпретативних вимірів бачення цілості людини, цінностей культури на межі їх зникнення та перевтілення в інше” [14, с. 3].

Риси мистецького новаторства в християнській архітектурі сьогодні простежуються через:

1) Внесення елементів світського в церковний простір. Наприклад, храм “Ювілейна Церква”, або ж церква Милосердного Бога Отця – це не лише місце для молитов, а й громадський центр. А в центрі собору Христа Світла (римо-католицька єпархія в Окленді, штат Каліфорнія) розміщено кафе City Lights, магазин, а також громадську площу.

2) Оригінальність архітектурних рішень. До прикладу, церква Святого Петра і Павла в Голландії побудована у вигляді білої мембрани. Або ж Хатльгрімскірк'я – це лютеранський храм в Ісландії. Це водночас оглядова вежа, яку видно з усіх боків міста.

3) Інтенсивніша співпраця з провідними архітекторами світу, для якої кордони країн – дуже малозначуща перешкода. Скажімо, собор Святої Марії Успіння є головною церквою римо-католицької архієпархії Сан-Франциско. Це досить авангардна будівля. Собор був спроектований місцевими архітекторами Джоном Майклом Лі, Полом Райаном і Ангусом Максвіні, які співпрацювали з відомими на міжнародному рівні архітекторами П'єром Луїджі Нерві і П'єтро Беллускі. Собор Богоматері Ангелів є собором Римо-Католицької Церкви в Лос-Анджелесі, Каліфорнія. Відкритий у 2002 р., він служить материнською церквою

для Архієпископства Лос-Анджелеса. Архітектором став іспанець Рафаель Монео.

Помилково вважати, що до сакрального мистецтва належить лише те мистецтво, що увійшло в систему богослужіння і є одним із джерел релігійно-естетичних переживань широкого кола вірян. Бо розподіл між богослужбовим, культовим мистецтвом та мистецтвом, яке базувалося на цьому культі, але в певних аспектах віддалилося від нього, відбувся вже давно. Наприклад, не будучи речниками культу, використовують сакральність як вагоме джерело свого натхнення відомі письменники Ден Браун, Жан Крістоф Гранже, Марк Леві, Джо Хілл, Пауло Коельйо, Вільгельм Пол Янг, Маргарет Етвуд та інші.

Християнські смисли постають основним джерелом натхнення для таких митців-живописців, як Кетрін Ендрюс, Генаді Сонту, Джон Белл, Карлос Казарес, Майкл Хенсон, Джон Август Свонсон, Джо Гуд, Говард Фінстер та інших. Згадаймо, що й Сальвадор Далі також неодноразово актуалізував християнську тематику, зокрема у роботах “Христос у перспективі”, “Євхаристійний натюрморт”, “Вселенський Собор”, “Галатея сфер” тощо [3].

Релігійна духовність так чи інакше ставала рушієм творчості для таких діячів образотворчого мистецтва, як Каспар Девід Фрідріх, Вільям Блейк, Семюел Палмер, Томас Коул, Альберт Бірштадт, Філіп Отто Рунге, Дж. М. В. Тернер, Вінсент Ван Гог, Едвард Мунк, Еміль Нольде, Франц Марк, Василь Кандинський, Пол Клі, Макс Ернст, Піт Мондріан, що призвело, зрештою, до абстрактного експресіонізму. Деякі зі спільних тем цих художників: людина на самоті перед величезним всесвітом; краєвиди та морські пейзажі, наповнені таємницею і світлом; сцени на природі як символи духовної боротьби; діти як джерело енергії та нового життя тощо.

Макото Фудзімура, Ларрі Д. Александер і Джон Август Свонсон мали значний вплив на духовне та світське мистецтво, актуалізуючи одне в іншому. Грегорі Вулф, наприклад, бачить у цьому відродження християнського гуманізму [8, с. 278]. Також для християнських церков творили і творять такі художники, як Ерік Гілл, Марк Шагал, Анрі Матісс, Якоб Епштейн, Елізабет Фрінк і Грем Сазерленд [2, с. 110].

Не хуте біблійними символами і сучасний кінематограф. Стрічки релігійної тематики мають безліч різновидів: фільми про пошуки Бога, про пошуки віри, смислу життя та одержимість вірою, екзорцизм, окультизм, фільми про апокаліпсис, медіумів, біблійні пророцтва тощо. Елементи осягнення священного, сакрального можна знайти у стрічках, які безпосередньо пов'язані з особою Христа та релігійними постатями (напр. “Код да Вінчі”, “Страсті Христові”, “Остання спокуса Христа”, “Святий Павло або Дамаський шлях”, “Давид”, “Соломон”, “Єремія”, “Марія, мати Ісуса” та ін.); містичними явищами (наприклад, “Шість демонів Емілії Роуз”, “Екзорцизм”, “Одержимість Моллі Хартлі”, “Стигмати”); окультичних фільмах (“Майстер і Маргарита”, “Знаки”, “Омен”).

Та попри це на екранах сучасного кінематографу дедалі частіше з'являються фільми, які висвітлюють сакральні християнські смисли традиційно.

Фільм “90 хвилин на небесах”, режисера Майкла Поліша (2015 р.), розповідає про чоловіка – Дона Пайпера, який потрапивши в аварію і переживши клінічну смерть, стверджує, що був на небі. Картина не суперечить загальноприйнятим теологічним ідеям. “Бог не помер” Гарольда Кронка розповідає про студента, який готовий ризикнути всім заради своєї віри і своєю

наполегливістю доводить професору-атеїстові існування Бога. “Лист Милосердя” режисера Девіда Еванса – це історія про морально зламаного чоловіка, в якого помирає син. 17 років чоловік не може впоратися із втратою, в чому йому допоможе темношкірий поліціант Сем, який свій вільний час віддає своєму покликанню – пасторству. “Христос під слідством” режисера Джона Гана описує життя Лі Стробела – журналіста, який позиціонував себе атеїстом. І коли його дружина вирішила прийняти християнство, він робить все можливе, щоб довести їй, що Бога немає. Однак, виходить навпаки, – і попри його бажання довести щось дружині, він доводить собі зовсім протилежне.

Поняття сакрального завжди перебувало в основі всіх культурних традицій і стосується не тільки конфесійної, а й позаконфесійної сфери життя людини. Тобто ми можемо виділити сакральне, яке продукують церкви, релігійні інституції, і сакральне, що його “конституують” наші світоглядні настанови. Зв’язок із сакральним актуальний для сучасної людини, хоч і проявляється по-різному. Сучасне ж мистецтво, яке розвивається та росте на основі християнського світогляду, не є “ворогом” релігії, і його основна мета аж ніяк не дискредитувати її. Безперечно, змінилася форма вираження релігійності у творчості, релігійність стала доступнішою, зримішою, зрозумілішою масам, а межі між сакральністю і профанністю розмиті. Тож взаємодія в естетичній культурі візій сакрального і профанного потребує особливої уваги, адже визначити межі одного й іншого сьогодні надзвичайно важко.

Однак мистецтво не існує тільки для того, щоб викликати приємні відчуття. Адже є й такі емоції як страх, гнів; більше того – світ наших емоцій досить таки суб’єктивний і по-своєму абстрактний. Проте, є такі зразки сучасного мистецтва, які викликають не страх, не гнів, а огиду, відразу. Й основна мета таких творів націлена саме на це. Сучасне мистецтво не нехтує використанням релігійних символів заради хайпу або вираження своїх думок єдиним доступним для них способом. Наприклад, у цьому руслі можна виокремити роботу “СУПЕР-Т-АРТ” Ханни Вілке, “Молодь” Рона Муека, “3-D відео нірвана” Маріко Морі, “Мученики” Білл Віоли, “La Nona Ora” Мауріціо Кателлана, “American Jesus: Тримай мене, неси сміливо” Девіла Ла Капеля, “Остання вечеря перед битвою” Аді Нес, “Політеїзм” Мідео Круза, “Immersion. Piss Christ” Андреаса Серрано, фото Фернано Байона, “За любов Божу” Деміана Херства, тощо.

Тож що ми можемо висновувати в цьому блоці статті? Протягом історії в мистецтві постійно з’являлися нові жанри, проте зацікавлення сакральним не втрачалось. У сучасну ж епоху, в контексті модернізації, переосмислюються цінності, а разом із ними цінність сакрального. Так, сакральні смисли дещо профануються у своєму ціннісному потенціалі. Однак сучасне мистецтво ж не має чітких меж, тому й естетична цінність різних ідей сприймається та оцінюється кожною людиною по-різному. А сакральність присутня у багатьох шедеврах, хай і між рядків профанного, проте в ній кожен віднаходить свої відповіді чи принаймні свої резонанси.

Ісламське мистецтво базується на традиціях, але воно аж ніяк не є застарілим. Через торгові зв’язки, військові набіги, завдяки яким іслам здобув великі території, він з давніх давен вітав нововведення у своїх творчих мотивах. Дослідник М. Даньків констатує: “Мусульманство, як і кожна релігія, не може обійтися без мистецтва, не може не відгукнутися на естетичну потребу людини, на її природне, органічне прагнення до прекрасного, піднесеного, досконалого. В ісламі виникла та існує величезна апокрифічна література, в якій зі східною пишністю й гіперболізмом прославляються Аллах, пророк Магомед, Алі та безліч

святих. Слово в ісламі надавалося велике значення, що відповідало мусульманській теології, оскільки слово не мало матеріально-антропоморфного характеру, як, наприклад, живопис і скульптура. У першу чергу, це озвучене священне слово Корану і мусульманських молитов. І справді, в Корані ми знаходимо зразки високорозвиненого художньо-образного мислення. Особливо це характерне для опису найголовнішої ідеї мусульманської теології – райського життя” [12, с. 220]. Іслам багато запозичував у немусульманських культур, що потім трансформував, перетворював та змінював настільки, що воно ставало типовим тільки для ісламської культури. Різноманітність нововведень й утворила мистецтво, яке ми знаємо зараз: з витонченою технікою, пропорціями та симетрією. У культурі ісламу є певна закономірність, адже у ній зустрічаються і взаємодіють два потоки: релігійно-світоглядний та соціально актуальний. І тому мусульмани схвалюють прагнення творити мистецтво, бо, людина, і всі люди мають властивість захоплюватися гармонією, ритмом, красою.

Варто детальніше зосередитися на ключових тенденціях сучасної культури ісламу та її зв'язках з сакральним. Перш за все, розглянемо сучасні архітектурні форми.

Новації можна охарактеризувати такими чинниками:

1) Взаємодія новітніх підходів та сакральної, стародавньої архітектурної форми, прогресивні рішення. Наприклад, мечеть Аміра Шакіба Арслана є яскравим зразком поєднання нового та старого архітектурного стилів. Біла сталева конструкція накладається на традиційну поперечно склепінчасту кладку, при цьому кутні геометричні форми сталевих плит вирівнюються до Мекки. Атлієр Масомі переробив існуючу мечеть, яка стала непридатною, на бібліотеку та громадський центр. Під керівництвом архітектора Маріам Камари було спроектовано нову мечеть, що розташовується напроти бібліотеки, тим самим показуючи зв'язок між ісламом та освітою.

2) Сучасні архітектурні рішення. Наприклад, Мумбайська архітектурна фірма NUDES запропонувала сучасний дизайн мечеті, використовуючи геометричні форми для світла як центрального елемента будівлі. “Мечеть світла” має багатшарову форму, щоб фільтрувати денне світло в інтер'єрі молитовного залу. Світло відбивається від подвійно вигнутих поверхонь мечеті і фільтрується через отвори. Суперечлива мечеть Валіасра в Тегерані іранської фірми “Fluid Motion Architects” кидає виклик традиційному дизайну мечеті, позбавляючи її класичних елементів, таких як купол і мінарети; зберігаючи релігійну програму та функції будівлі. Дах – це платформа для сидіння і громадський простір.

3) Комплексний підхід до проєктування мечетей. Зокрема, мечеть Короля Абдулла Фінанс (KAFD) в Ер-Ріяді від саудівської фірми Omgani розташована в самому центрі фінансового району міста. Будівля знаменита двома мінаретами 60 метрів заввишки. Мечеть Нора та громадський центр в Аджмані, ОАЕ від компанії Emre Arolat Architecture має багатофункціональний комплекс. Має кілька залів для різних соціальних та освітніх заходів, рекреаційні зони та зони обслуговування, а також напівзакриту парковку.

Говорити про сакральність ісламської літератури однозначно – також складно, тому що, так би мовити, “кристалізовано” сакральною в цій релігії вважається тільки одна книга – Коран. Однак, як і в кожній релігії, крім основного священного тексту є й ціла низка допоміжних, коментуючих, і їхня тематика також, безперечно, стосується сакральних смислів. До ролі літератури, зокрема, поезії в ісламі ставлення позитивне. В арабському світі існують премії, які допомагають молодим прозаїкам, що пишуть арабською мовою. Тематика, яку

обирають сучасні автори, – різноманітна, однак часто включає в себе релігійну сюжетну лінію. Мусульмани схвалюють ті книги, що показують боротьбу між добром і злом і демонструють, що фізичної краси – замало, а справи промовляють голосніше, ніж слова. Наприклад, “Каїрська трилогія” Нагуїба Махфуза демонструє напруженість між “сучасністю” та “традицією” в Єгипті. “Азазель” Юсуфа Зейдана порушує питання про пошук віри, релігійне насилля, спокусу і стосунки між чоловіком і жінкою. Це один з тих романів, що наочно демонструє відносини сакрального і повсякденного в культурі ісламу. Аля Аль-Асуані і його романи “Дім Якобяна” та “Чикаго” поєднують в собі культури Сходу і Заходу, традиції та спокуси, які, як вважають мусульмани, прийшли із західного світу.

Музика в ісламі також непросте питання. Деякі богослови вважають її гріхом, інші – якщо музика не містить у собі гріховного підтексту – допускають можливість її слухати. Тобто музика дозволена, якщо вона відповідає релігії, виконується відповідно й не відволікає від реального життя. Питання про допустимість музики історично суперечливе в ісламській юриспруденції. Імам аль-Гадзалі, один з найвідоміших мусульманських учених, опрацьовуючи це питання дійшов до висновку, що музика це “не харам” [7, с. 432]. Однак, деякі мусульмани не погоджуються з цим твердженням, мовляв, іслам дозволяє співати без музичного супроводу за встановлених обставин, а саме: щоб виконавець був такої ж статі, як і аудиторія.

Питання танцю і театру в ісламській культурі також неоднозначне і пов’язане із забороною зображувати живих істот. У доісламській Аравії немає відомих згадок про танець чи театр, хоча племена кочівників, швидше за все, були знайомі з танцями. Однак, сьогодні театральні постановки в мусульманській культурі все ж трапляються. Хореограф Ллойд Ньюсон є директором британської групи DV8 Physical Theatre. Його вистава “Чи можемо ми говорити про це” проходила у Сідней протягом кількох місяців. У ній йшлося про іслам та мультикультуралізм у Британії. Його робота базувалася на свідченнях Маріам Намазі – правозахисниці, активістки іранського походження, яка веде боротьбу проти законодавства на основі суворих норм шаріату та, зокрема, проти забиття камінням мусульманок, однак, що цікаво – це погляд Заходу на іслам, адже учасники цієї театральної трупи – виключно британці та австралійці.

Одним із найпоширеніших помилкових уявлень про мистецтво ісламського світу є те, що воно аніконічне; тобто мистецтво не містить зображень людей чи тварин. Ранні зразки релігійного мистецтва та архітектури, такі, як Купол Скелі та мечеть Акса (обидві в Єрусалимі) – і Велика мечеть Дамаска – побудована за правителів Омейядів – не включали людських фігур і тварин. Однак приватні резиденції суверенів, такі, як Каср Амра та Хірбат Мафджар, були наповнені величезними фігурними картинами, мозаїками та скульптурами. Якщо аналізувати сучасних митців, то можна знайти кілька загальних рис у їхній творчості. Наприклад, це “Life in the delta” Сузан Хефуні. Це – відео-інсталяція на тему прірви між двома культурами: східною і західною – що і є основним мотивом у творчості майстрині. Ламія Жорейже та її відео інсталяція “Objects of war” демонструє життя ліванців під час громадянської війни та їхній побут. Над цією ж темою працюють художники Валіда Раада та Акрам Заатарі – вони, разом з Арабським фондом візуального мистецтва, створили архів старої фотографії портретів учасників війни в Лівані.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших

розвідок. Звісно ж, у культурі завжди існує діалектика її сакральних і профанних аспектів, що, у свою чергу, і призводить до домінації сакралізації або десакралізації. Влучно зазначає М. Чикарькова, що “культура завжди розвивається між двома полюсами – сакралізацією та секуляризацією, причому у будь-яку епоху й у будь-якому суспільстві завжди будуть наявні обидва” [13, с. 52]. Мистецтво має на меті інтегрувати різні елементи пізнавального процесу для кращого розуміння людини. Естетичні почуття, викликані спогляданням тієї чи іншої творчості, – це почуття великого смислового масштабу. Мистецтво проєктує поведінку людини, сприйняття реальності, активність. Недаремно ж мистецька культура – це важлива складова будь-якої духовності. Відповідно, й попри всі тенденції секулярності і в руслі процесів постсекулярності сучасне мистецтво містить чимало релігійних конотацій. Можна констатувати навіть певну інтенсифікацію представленості релігійного кластера у мистецьких пошуках. Сакральні символи використовуються для композиційних структур, їхніх змістових зв'язків і спонукають глядача до споглядання. Хоч дуже часто релігійні образи використовуються понад традиційним контекстом, їх мистецьке опрацювання постачає для нашого розуму й серця цілу низку світоглядних “головоломок”, дає поживу для роздумів. Тож певна нестандартність виразності (якщо це звісно, не явний цинізм або беззмістовний, претензійний епатаж) не повинна спонукати глядачів до засудження. Конструктивніше – вбачати і в такій виразності матеріал для осмислення цінностей і суті людини перед лицем Всесвіту.

Перспективи подальших досліджень можуть полягати у детальнішому аналізі відповідної проблематики вже у конкретному жанрово-видовому ракурсі мистецької культури.

Список використаної літератури:

1. Baas, J 2004, *Buddha Mind in Contemporary Art*. *University of California Press*, 280 p.
2. Beth, W 2004, *Christian Art: A Very Short Introduction*. *Oxford University Press*, 144 p.
3. *Dali and Religion 2004, National Gallery of Victoria Education Resource, Australia*. Available from: <<https://www.ngv.vic.gov.au/dali/salvador/resources/DaliandReligion.pdf>>. [21 May 2022].
4. Dodge, B 1970, *The Fihrist of al-Nadim: a tenth-century survey of muslim culture*, *Columbia University Press*, 1149 p.
5. *Granting Buddhist Research: Q&A with AGGV Curator Haema Sivanesan 2018*. Available from: <<https://emagazine.aggv.ca/granting-buddhist-research-qa-with-aggv-curator-haema-sivanesan/>>. [21 May 2022].
6. Rowley, G 1959, *Principles of Chinese painting*,. Princeton, N.J., Princeton University Press, 150 p.
7. Madden, E 1975, ‘Some Characteristics of Islamic Art’. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 33 (4), pp. 423–430.
8. *Wolfe, G 2011, Beauty Will Save the World: Recovering the Human in an Ideological Age*. *Intercollegiate Studies Institute*, 296 p.
9. Wierzbicka, A 2014, ‘Modernist Architecture and the Sacred – the change of contemporary architecture in the perspective of the early modernism sacred buildings’. *Challenges of modern technology. Civil engeneering, urban planning and architecture*. Vol.5, pp. 38-48.
10. Абрамович, С 2011, *Біблія як інтертекст світової літератури*. Монографія, колектив авт., ред. Абрамович СД, Кам'янець-Подільський: *Аксиома*, 478 с.
11. Гатальська, С 2005, *Філософія культури*. Київ: *Либідь*, 328 с.
12. Даньків, М 2006, ‘Іслам і мистецтво (роздуми над книгою Є. Г. Яковлева “Мистецтво і світові релігії”)’ *Українська орієнталістика*, Випуск 1, с. 219-222

13. Чікарькова, М 2018, *Сучасна культура: проблеми аксіології і термінології*. Монографія, Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 240 с.
14. Ярошовець, Т 2017, *Естетичний потенціал феномену сакрального в контексті гармонізації глобалізаційних процесів сучасної культури*. Дисертація кандидата наук, Київ, 198 с.

References:

1. Baas, J 2004, *Buddha Mind in Contemporary Art*. *University of California Press*, 280 p.
2. Beth, W 2004, *Christian Art: A Very Short Introduction*. *Oxford University Press*, 144 p.
3. *Dali and Religion* 2004, *National Gallery of Victoria Education Resource, Australia*. Available from: <https://www.ngv.vic.gov.au/dali/salvador/resources/DaliandReligion.pdf>. [21 May 2022].
4. Dodge, B 1970, *The Fihrist of al-Nadim: a tenth-century survey of muslim culture*. *Columbia University Press*, 1149 p.
5. *Granting Buddhist Research: Q&A with AGGV Curator Haema Sivanesan* 2018. Available from: <https://emagazine.aggv.ca/granting-buddhist-research-qa-with-aggv-curator-haema-sivanesan/>. [21 May 2022].
6. Rowley, G 1959, *Principles of Chinese painting*. Princeton, N.J., Princeton University Press, 150 p.
7. Madden, E 1975, 'Some Characteristics of Islamic Art'. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 33 (4), pp. 423–430.
8. Wolfe, G 2011, *Beauty Will Save the World: Recovering the Human in an Ideological Age*. *Intercollegiate Studies Institute*, 296 p.
9. Wierzbicka, A 2014, 'Modernist Architecture and the Sacred – the change of contemporary architecture in the perspective of the early modernism sacred buildings'. *Challenges of modern technology. Civil engineering, urban planning and architecture*. Vol.5, pp. 38-48.
10. Abramovych, S 2011, *Bibliia yak intertekst svitovoi literatury (The Bible as an intertext of world literature)*. Монографія, kolektyv avt., red. Abramovych SD, Kamianets-Podilskyi: *Aksioma*, 478 s.
11. Hatalaska, S 2005, *Filosofia kultury (Philosophy of culture)*. Kyiv: *Lybid*, 328 s.
12. Dankiv, M 2006, 'Islam i mystetstvo (rozдумы nad knyhoiu Ye. H. Yakovlieva "Mystetstvo i svitovi relihii")' (Dankiv, M.V. Islam and art (reflections on E.G. Yakovlev's book "Art and World Religions)'). *Ukrainska oriientalistyka*, Vypusk 1, s. 219-222
13. Chikarkova, M 2018, *Suchasna kultura: problemy aksiolohii i terminolohii (Modern culture: problems of axiology and terminology)*. Монографія, Київ: *Vydavnychiy dim Dmytra Buraho*, 240 s.
14. Iaroshovets, T 2017, *Estetychnyi potentsial fenomenu sakralnogo v konteksti harmonizatsii hlobalizatsiinykh protsesiv suchasnoi kultury (The aesthetic potential of the phenomenon of the sacred in the context of the harmonization of globalization processes of modern culture)*. Dysertatsiia kandydata nauk, Kyiv, 198 s.